

УДК 378.147 : 355.23

*Микола Тимофійович Дзюба,
Наталія Миколаївна Волошина*

НАТО — ОДКБ: ПАРТНЕРСТВО ЧИ АЛЬТЕРНАТИВА?

На сьогодні соціально-політична картина світу є яскравою і строкатою. Існування двох протилежних систем все більше перетворюється на епізод в історії громадської спільноти. На мапі з'явилась велика кількість нових незалежних держав, які прагнуть до захисту власної національної безпеки. В умовах сучасних глобалізаційних процесів, що відбуваються в світі, зберегти нейтралітет і не приєднуватись до міжнародних міжурядових та неурядових організацій просто неможливо.

Об'єктами національної безпеки в незалежних країнах стають: людина і громадянин — їхні конституційні права і свободи; суспільство — його духовні, морально-етичні, культурні, історичні, інтелектуальні та матеріальні цінності, інформаційне і навколишнє природне середовище і природні ресурси; держава — її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність. У світі виникають нові, не знані раніше, загрози і виклики національній безпеці незалежних держав. У зовнішньополітичній сфері: посягання на державний суверенітет країн та їх територіальну цілісність; спроби втручання у внутрішні справи країн з боку інших держав; воєнно-політична нестабільність, регіональні та локальні війни (конфлікти) в різних регіонах світу.

Мета статті: з'ясувати тенденції і перспективи відносин між НАТО і ОДКБ на підставі порівняльного аналізу їх сутності та змісту діяльності. Для досягнення визначеної мети в статті вирішено такі завдання: 1) розглянути мету, функції і принципи створення та функціонування військово-політичного союзу НАТО; 2) дослідити процеси зміни сучасного політичного курсу НАТО, трансформації військової складової НАТО; 3) окреслити одне із важливих питань життєдіяльності Співдружності незалежних держав — шляхи гарантування безпеки; 4) проаналізовано сутність трансформації ДКБ у ОДКБ. Новизна даної

статті полягає в спробі здійснити порівняльний аналіз можливості співпраці двох військово-політичних організацій за допомогою визначення історії їх створення, цілей та ролі в сучасному світі.

В сучасних умовах змінюється сутність і зміст діяльності багатьох раніше створених міжнародних організацій, наприклад Північноатлантичного Альянсу (НАТО), та виникають нові організації. До нових утворень можна віднести Організацію держав колективної оборони (ОДКБ).

Для з'ясування сучасної сутності і змісту діяльності Північноатлантичного Альянсу (НАТО) слід звернутись до витоків створення та діяльності даної військово-політичної структури.

Північноатлантичний договір було підписано 4 квітня 1949 р. у Вашингтоні за результатами переговорів спочатку в Європі, а потім у США. Договір взагалі оформив важкі пошуки європейської ідентичності країн, які увійшли до його складу.

Головною метою НАТО було визначено захист свободи і безпеки всіх членів Альянсу політичними та військовими засобами відповідно до Статуту ООН.

Договір визначив лише загальні функції нової організації та причину об'єднання країн в Альянс, якою вважалася необхідність захисту від можливого нападу.

Організація північноатлантичного договору створювалася відповідно до розуміння керівництвом держав на той час загроз і передбачала необхідність реалізації новоствореною структурою принаймні двох головних функцій:

- вирішення усіх виникаючих міжнародних суперечностей мирними засобами;
- забезпечення спільної безпеки та оборони країн-членів організації.

Виходячи з цього, у Договорі були проголошені принципи, на яких будувались відносини між країнами на просторах Євроатлантики. До таких принципів можна віднести такі:

- прагнення держав — членів Альянсу до миру;
- організація взаємодії між країнами-учасницями НАТО через консультації;
- організація спільної оборони у разі нападу на будь-якого члена організації;
- можливість розширення Альянсу та виходу з нього.

Крім того, Договір визначав свою відданість справі ООН.

У Договорі зафіксовано дві основні функції НАТО. Зміст першої функції — вирішення усіх виникаючих міжнародних протиріч мирними засобами — затверджено у 1, 2, 4, 10 статтях Договору.

НАТО згідно з цим документом вважає головною цінністю у міжнародних відносинах безпеку, яка повинна бути гарантована тільки мирними засобами в результаті переговорів. Про це йдеться у статті 1 Договору, а саме: “Сторони зобов’язуються... вирішувати всі міжнародні спори, учасниками яких вони можуть стати, мирними засобами і таким чином, щоб не ставити під загрозу міжнародний мир, безпеку та справедливість, а також утримуватись у своїх міжнародних відносинах від погроз силою чи застосування сили у будь-який спосіб...”

Члени Альянсу зобов’язались будувати тільки дружні міжнародні відносини. Ці положення знайшли своє відображення у 2 статті Договору: “Сторони сприятимуть подальшому розвитку мирних дружніх міжнародних відносин, зміцнюючи свої незалежні інституції, домагаючись кращого розуміння принципів, на яких ці інституції засновані, та створюючи умови для забезпечення стабільності і добробуту”.

У 10 статті Договору передбачено розширення Альянсу за рахунок країн, які поділяють цінності та принципи організації, а саме: “Сторони можуть за одностайною згодою запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу...”

Друга функція — здійснення спільної оборони країнами-членами організації, яка забезпечить їх безпеку та мир — розкривається у преамбулі Договору та у 3, 5, 9, 11 його статтях.

Головними об’єктами захисту НАТО вважає досягнення західної цивілізації, а засобом забезпечення міжнародної безпеки проголошена спільна оборона членів Альянсу. Про це йдеться у преамбулі Договору: “Сторони цього Договору, підтверджуючи ... своє прагнення жити в мирі з усіма народами і урядами, сповнені рішучості захистити свободу, спільну спадщину своїх народів і їх цивілізацію, засновану на принципах демократії, свободи особистості і верховенства права, прагнучи сприяти стабільності і добробуту в Північноатлантичному регіоні...”

Договір заклав принципи положення організації оборони. У статті 3 мова йде про здатність протистояти збройному нападу: “Для забезпечення ефективнішої реалізації цілей цього Договору сторони... підтримуватимуть і розвиватимуть свою індивідуальну та колективну здатність протистояти збройному нападу”.

Колективний характер захисту в разі агресії проти НАТО зафіксовано в статті 5: “Сторони погоджуються, що збройний напад на одну або кількох із них у Європі чи у Північній Америці вважатиметься нападом на них усіх...”. Єдиний раз, коли ця стаття була задіяна у практиці, це визнання терористичного акту 11 вересня 2001 року у США як напад на Альянс у цілому.

У рамках спільної оборони Договором передбачається можливість розширення зони безпеки за рахунок приєднання до Альянсу нових членів. Про це йдеться у статті 9: “Сторони можуть... запросити приєднатися до цього Договору будь-яку іншу європейську державу, здатну... сприяти безпеці у Північноатлантичному регіоні”.

Протягом сорока одного року НАТО виконувала роль противаги Організації Варшавського Договору в гарантуванні безпеки у Західній Європі.

Першим документом, який зафіксував суттєву зміну політичного курсу НАТО, стала “Лондонська Декларація про оновлений Північноатлантичний Альянс” (6 липня 1990 р.). Було закладено підґрунтя розширення функцій організації й визначено інші засоби їх здійснення в ситуації, що створилась на той час у Європі.

У Декларації набуло зміни і саме розуміння безпеки. Стаття 4 документа визнає, що безпека кожної держави в новій Європі нерозривно пов’язана з безпекою його сусідів. Тому в статті 6 члени Північноатлантичного союзу звертаються до держав-членів Організації Варшавського договору з пропозицією заявити у спільній декларації двох організацій, що вони більше не є супротивниками.

Запропоновано обмеження наступальної здатності звичайних збройних сил, запобігання підтримки будь-якої нації непропорційною військовою силою та налагодження більш широкого контролю над зброєю.

Лондонська декларація зробила висновок про необхідність збільшення політичного компоненту діяльності Альянсу. Іншими словами, політичні засоби у вирішенні міжнародних протиріч починають не тільки декларуватися як пріоритетні перед військовими, а й певною мірою набирати чинності у подальшій політиці Альянсу.

При цьому військова складова у діяльності НАТО залишається необхідним компо-

нентом підтримання безпеки в регіоні, але у значно зміненому вигляді, а саме:

- зменшення ролі стратегічних ядерних систем ближнього радіуса дії;
- зменшення та обмеження звичайних збройних сил у Європі;
- підписання угоди про “Відкрите небо”, яка дозволяє проліт над національною територією на основі домовленостей з метою поліпшення довіри та гласності в питаннях військової діяльності.

Подальший розвиток у Декларації отримало положення про можливість розширення НАТО.

Тим самим у Декларації окреслено нові цілі діяльності Альянсу, послідовна реалізація яких призвела до докорінних змін усієї ситуації в Європі.

Кінець 80-х років ХХ століття характеризувався закінченням “холодної війни”, поразкою в ній Радянського Союзу та Організації Варшавського договору. Якісна зміна геополітичної ситуації в Європі та у світі привела глав держав і урядів країн-членів Альянсу до висновку про необхідність прийняття нової воєнно-політичної стратегії НАТО, що визначила б новий етап у розвитку Північноатлантичного альянсу. Радикальні зміни у діяльності Альянсу починаються з Римського саміту (листопад 1991 р.), на якому було прийнято нову Стратегічну концепцію. Це був перший відкритий документ такого рівня, де відверто проголошувались цілі Альянсу, механізми та засоби їх досягнення. У Стратегічній концепції зафіксовано, що воєнний фактор, згідно з новими реаліями в світі та в Європі, перестав бути єдиним фактором безпеки країн блоку. Вже на той час було зроблено важливий висновок, що загрози загальної війни в Європі практично не існує, але з’явилися нові небезпеки, які вимагали принципово інших відповідей.

На місці колишнього Радянського Союзу виникло 15 незалежних країн. Вони були змушені вирішувати економічні, соціальні, політичні та інші питання як незалежні держави. Одним із важливих питань життєдіяльності незалежних держав було гарантування безпеки. Вирішення даного питання було покладено на Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ) — військово-політичний союз, створений на основі Договору про Колективну Безпеку (ДКБ), підписаного 15 травня 1992 року. Договір набув чинності 20 квітня 1994 року. Він був розрахований на 5 років і допускав продовження [1]. На московській сесії ДКБ 14 травня 2002 року було ухвалено рішення про перетворення ДКБ в повноцінну міжнародну організацію — Організацію Договору про колективну безпеку (ОДКБ). 7 жовтня

2002 року в Кишиневі підписані Статут і Угода про правовий статус ОДКБ, які ратифіковані всіма державами-членами ОДКБ і набули чинності 18 вересня 2003 року. 2 грудня 2004 року Генеральна Асамблея ООН ухвалила резолюцію про надання Організації Договору про колективну безпеку статусу спостерігача в Генеральній Асамблеї ООН.

Цілями і завданнями ОДКБ є захист загальнокультурного, економічного і територіального залишкового радянського простору (СНД) сумісними військовими методами армій і допоміжних підрозділів міністерств і відомств країн учасниць СНД (Вірменії, Росії, Казахстану, Білорусії, Киргизії) від будь-яких зовнішніх військово-політичних агресорів, міжнародних терористів, а також від природних катастроф великого масштабу.

Для реалізації визначених цілей 4 лютого 2009 року в Москві лідери країн ОДКБ схвалили створення Колективних сил оперативного реагування. Загальна чисельність особового складу колективних сил — близько 4 тис. чоловік. Авіаційна складова (10 літаків і 14 вертольотів) знаходиться на російській військовій авіабазі в Киргизії.

Організація Договору про колективну безпеку є відкритою організацією. До неї можуть приєднуватися інші країни. Про це свідчить зроблена заява 3 квітня 2009 року представника її секретаріату про те, що Іран у перспективі може отримати статус країни-спостерігача в ОДКБ. Таким чином, ми можемо констатувати, що Організація Договору про колективну безпеку перетворилась у дієву міжнародну міждержавну організацію. Яка може виконувати завдання ідентичні завданням НАТО. Про це свідчить факт підписання у березні 2010 року Генеральними секретарями ООН і ОДКБ Пан Гі Муном і Миколою Бордюжа в Москві сумісної декларації про співпрацю.

“Підписання в Москві Спільної декларації про співробітництво між секретаріатами ООН і ОДКБ — це визнання авторитету нашої організації, її здатності робити внесок до забезпечення безпеки в глобальному масштабі”, — заявив Бордюжа.

За словами Генсека ОДКБ, підписання Спільної декларації стало другим кроком на шлях розвитку стосунків між ОДКБ і ООН. “Перший був зроблений 2 березня 2009 року, коли 64-а сесія Генеральної Асамблеї ООН ухвалила резолюцію “Співробітництво між ООН і ОДКБ”. За неї проголосували всі держави, тим самим схваливши активізацію Секретаріату ООН в стосунках із нашою Організацією”, — сказав генсек ОДКБ. Одним з головних напрямів спільної роботи ООН і ОДКБ російські дипломати називають Афганістан. На

їхню думку, завдяки юридичному оформленню співробітництва із ООН саме Афганістан може стати для ОДКБ першою точкою зіткнення із НАТО, яке поки вважає за краще не помічати організацію, що займається Москвою [2].

Про це свідчать відповіді МЗС Росії С. Лаврова 13 жовтня 2009 року на питання ЗМІ в ході спільної прес-конференції за підсумками переговорів із Держсекретарем США Х. Клінтон у Москві. С. Лавров зокрема сказав: "... вже декілька років немає відгуку Брюсселя на пропозицію ОДКБ про те, щоб працювати спільно щодо припинення наркотрафіку з Афганістану, оскільки натовці з'являються головною структурою в діяльності Міжнародних сил сприяння безпеці, а ОДКБ регулярно проводить на зовнішніх кордонах Афганістану операції з перехоплення наркокараванів, так звана операція "Канал". Але у відповідь на наше запрошення НАТО поки не відгукується на те, щоб налагодити взаємодію в цьому питанні, хоча багато членів Альянсу направляють для участі в операції "Канал" своїх спостерігачів"[3].

Створення міжнародної організації ОДКБ та її Колективних сил оперативного реагування дехто із політичних оглядачів називають альтернативою НАТО. Білоруський політолог В. Єлфімов зазначив, що даний документ — безперечний успіх. Всього два роки тому схожий документ було підписано ООН із Північноатлантичним блоком, але мета того документу була зовсім інша, ніж у зазначеної Декларації. Цей факт пояснюється тим, що НАТО існує, причому веде активну роботу, вже більш за півстоліття, а ООН тільки зараз "звернула" на неї увагу. ОДКБ — лише 18 років. Та і за військовою потужністю блоки поки незрівняні. Тому практично одночасне підписання двох декларацій — це перш за все успіх ОДКБ і деякий програш НАТО.

Секретаріат ООН, а разом з ним і більшість держав-членів ООН вважають за краще мати справу з новою оборонною структурою за двома причинами: НАТО вже не піддається реформуванню, тобто не піддаються трансформації й одвічні цілі Альянсу, тому при проведенні акцій з миротворчості від натівців ніколи не отримаєш

нічого іншого, крім "старої доброї" прихованої агресії; до цього часу НАТО не було представлено іншої організації, а зараз альтернатива — ОДКБ, в якій задіяна і Росія.

Такий підхід дозволяє міркувати про створення багатопольярного або, як мінімум, відновлення біполярного світу. Зайва близькість до монополюса, тобто до Сполучених Штатів, впродовж всіх 80-х і 90-х років привела до повної девальвації авторитету ООН. За визнанням колишнього генсека Кофі Анана, ООН вимушена була із власної волі 20 років перебувати в жалюгідній ролі звичайного "даху" для американської експансії. Президент Російської Федерації Д. Медведев не тільки висунув ідею нової архітектури європейської і глобальної безпеки, він створив для неї матеріальну базу. Мається на увазі не стільки сама ОДКБ, скільки ОДКБ в зв'язці із НАТО. І в зіставленні НАТО — також.

Звичайно, світ не можна побудувати на блоковому мисленні, але, з іншого боку, без блоків його в теперішніх умовах також не побудувати. Якщо ми хочемо мати в світі баланс сил (а це єдина основа безпеки), необхідна структура, яка б ці сили об'єднала і не тільки на Заході, але і на Сході.

НАТО протягом 18 років не хотіли бачити існування й зростання впливу ОДКБ. Дані процеси були простежені в ООН. Московська декларація не тільки визнає ОДКБ, але й офіційно розширює її зону відповідальності до глобальної. Відтепер ОДКБ, використовуючи цю ініціативу створені власні сили швидкого реагування, може здійснювати миротворчі операції під егідою ООН в усьому світі. Одним словом, Організація Об'єднаних Націй шанс надала, тепер справа за Росією, Вірменією, Білорусією, Казахстаном, Киргизією, Таджикистаном і Узбекистаном даний шанс виправдати. І насамперед, на користь безпеки своїх народів.

Література

- 1. Договір** колективної безпеки (ОДКБ). Електронна адреса: <http://www.vz.ru/news/2009/4/3/272081.html>.
- 2. Концепція** створення єдиних миротворчих сил. Електронна адреса: <http://www.proUA>.
- 3. Матеріали** прес-конференції за підсумками переговорів із Держсекретарем США Х. Клінтон у Москві. Електронна адреса: www.un.int/russia/.../Statement130110ru.htm.

В статье предпринята попытка рассмотреть историю создания, стадии развития, цели и функции Североатлантического Альянса и Организации Договора о коллективной безопасности, возможности сотрудничества этих организаций, их влияние на национальную безопасность стран глобализованного мира в условиях современных угроз и вызовов.

Ключевые слова: НАТО, ОДКБ, угроза, цели, функции, принципы деятельности.

An attempt to consider history of creation, stages of development, purpose and function of Pivnichnoatlantichnogo alliance and Organization of Agreement is done in this article, about collective security, possibilities of their collaboration or | mutex, their influence on national safety of countries of the globalizing world by political and soldiery components in the conditions of modern threats and calls.

Key words: NATO, ODKB, threat, aims, functions, principles of activity.